

**Onderzoek naar de effecten van
langdurige pensionering
Deelrapport 3: (Vrije)tijdsbesteding**

TOR 2003/26

SASKIA DE GROOF & MARK ELCHARDUS

Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Vrije Universiteit Brussel
<http://www.vub.ac.be/TOR/>

Onderzoek gevoerd in het kader van GOA19, een geconcerteerde onderzoeksactie van de onderzoeksgroepen TOR, ONLE en Human Ecology van de VUB.

Inhoudsopgave

1	<i>Inleiding</i>	3
2	<i>Vrijtijdsbesteding</i>	4
3	<i>Mediavorkeur</i>	9
4	<i>Tijdsstructurering</i>	12
5	<i>Bibliografie</i>	15
6	<i>Bijlage: Korte beschrijving van het onderzoek</i>	17

1 Inleiding

Onze samenleving wordt vandaag de dag gekenmerkt door een stijgende levensverwachting. De gemiddelde levensverwachting steeg van 65.8 jaar in 1950 naar 78.3 in 2000 (voor mannen van 63.2 naar 75.1 jaar, voor vrouwen van 68.4 naar 81.4 jaar). Dit betekent dat in de voorbije halve eeuw de levensverwachting van de Belgen om de vier jaar met zowat één extra levensjaar toenam (Bron: NIS, in Ooghe et al., 2000; Elchardus & Cohen, 2003). Tegelijkertijd stellen we vast dat mensen minder lang werken. Volgens berekeningen van de OESO daalde de pensioenleeftijd van gemiddeld 64.3 jaar in 1950 tot 57.7 in 2000 (bij de mannen stelt men een daling vast van 64.8 tot 58.3 jaar, bij de vrouwen van 62.9 tot 56.4 jaar). Recent Belgisch onderzoek wees uit dat slechts 42% van de mannen en 19% van de vrouwen tussen 55 en 59 jaar nog werkt. Tussen 60 en 65 jaar is het percentage werkenden zelfs gedaald tot 12% bij de mannen en 3% bij de vrouwen. De meerderheid van de 55+-ers leeft dus ontegensprekelijk in een vrijetijdsmaatschappij. Werken na 60 is een rariteit geworden (Elchardus & Cohen, 2003). Deze tweeledige maatschappelijke evolutie (stijgende levensverwachting vs. vroegere uittreding van de arbeidsmarkt) heeft geleid tot een spectaculaire groei van vrije tijd voor een steeds groter wordende groep ouderen. Een derde van het leven situeert zich zelfs in de arbeidsvrije fase. De vraag rijst dan ook hoe deze vrije tijd dient te worden ingevuld.

In 1988 wezen Dooghe en collega's (1988) erop dat het belang en de betekenis van een goed opgevatte tijdsbesteding op oudere leeftijd onvoldoende onderkend wordt. Terwijl in de productieve levensjaren de beroepsarbeid en directe zorg voor de kinderen centraal staan, wordt in de oudere levensfase de opvulling en zinvolle besteding van de vrijgekomen tijd een belangrijke opdracht. Er is in het verleden relatief veel onderzoek verricht naar de relatie tussen de activiteitsgraad van bejaarden en hun levenstevredenheid. Aanhangers van de *disengagement theory*, die werd ontwikkeld door Cumming en Henry (1960), beweren dat oudere mensen die geleidelijk aan hun sociale rollen en actieve deelname aan het maatschappelijk leven afbouwen, gelukkiger zijn dan diegenen die proberen hun vroegere leven verder te zetten. In de literatuur bestaat evenwel meer ondersteuning voor de *activity theory*, die poneert dat participatie aan vrijetijdsactiviteiten de beste manier is om succesvol ouder te worden. Het deelnemen aan fysieke, sportieve, sociale dan wel recreatieve, ... activiteiten zou gepaard gaan met een hogere mate van levenssatisfactie (Kelly, 1993; Herzog et al., 1998), een hogere graad van emotioneel welzijn en minder kans tot depressie (Dupuis & Smale, 1995), meer zelfvertrouwen en een positiever zelfbeeld (Coleman, 1993; Herzog et al., 1998). Door het kiezen voor activiteiten die competentie veronderstellen, die resultaatgericht zijn, die een (hoge) persoonlijke investering vereisen en die mogelijkheden voor sociale interactie bieden, zouden gevoelens van persoonlijke en maatschappelijke hulpeloosheid en machteloosheid bovendien kunnen worden tegengegaan

(Kelly, 1993; Herzog et al, 1998). Het actief deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten kan de stress van verveling en nutteloosheid tegengaan die mogelijk gepaard gaat met het verlies van de arbeidsrol. De activiteiten kunnen ouderen immers de mogelijkheid bieden zichzelf (zinnig) bezig te houden, zich (creatief) uit te drukken en zichzelf (opnieuw) een plaats in de samenleving toe te meten (Dupuis & Smale, 1995; Gibson et al, 2000). Ook Geerts et al. (1998) benadrukken het belang van vrijetijdsactiviteiten. Deze activiteiten kunnen immers (nieuwe) vriendschappen opleveren en in stand houden, het wegvallen van vroegere activiteiten compenseren, het exploreren van eigen mogelijkheden en competenties aanmoedigen en aldus leiden tot verdere ontplooiing.

Het feit dat veel belang wordt gehecht aan een actieve en goed gevulde (vrije)tijdsbesteding bij ouderen, betekent uiteraard niet dat dit ook met de werkelijkheid strookt. Studies wijzen uit dat zich met de ouderdom een aantal vrijetijdstrends nestelen (al dan niet noodgedwongen): ouderen zouden meer passieve bezigheden ontwikkelen (voornamelijk TV-kijken), zouden zich minder toeleggen op sportieve activiteiten, zouden hun vrijetijd minder buitenshuis doorbrengen, maar meer in solitair, gezins- of familiaal verband ... (Gauthier & Smeeding, 2000; Houben et al., 2002).

In dit deelrapport beschrijven we de (vrije)tijdsbesteding van 75-jarigen. In tegenstelling tot de twee vorige deelrapporten (welzijn en sociale netwerken) zal de beschrijving van de (vrije)tijdsbesteding op minder uitvoerige basis gebeuren. We beperken ons tot het overlopen van de variabelen die in latere analyses zullen worden gebruikt. Een diepgaande duiding en/of vergelijking van de variabelen zal hier niet aan bod komen. We bespreken achtereenvolgens de vrijetijdsbesteding van 75-jarigen, hun mediavorkeuren en hun tijdsstructurering.

2 Vrijetijdsbesteding

Wat kan als vrijetijd bij ouderen worden beschouwd? Extreem gezien, zou men kunnen stellen dat de dagindeling van gepensioneerden, wegens het wegvallen van de arbeidsrol, enkel uit vrije tijd bestaat. Naast de beroepsarbeid zijn er evenwel nog andere taken en verplichtingen, die wel doorlopen na de pensionering. In dit opzicht stelt Timmermans (1997) dat vrijetijd overeen komt met het deel van de tijd dat resteert na aftrek van alle verplichtingen aan zorg, arbeid of huishoudelijk werk en na aftrek van de tijd besteed aan nachtrust, maaltijden en persoonlijke verzorging. In een dergelijke benadering hebben niet alleen werkenden, maar ook gepensioneerden en huisvrouwen zowel hun 'gewerkte' als hun 'vrije' uren (Timmermans, 1997). Deze benadering lijkt ons een meer correcte operationalisering van de vrijetijd (die minder leeftijdsbias inhoudt). Onder vrijetijdsbesteding verstaan we dan ook de deelname aan de activiteiten die in de vrij te besteden uren worden verricht, en die bijgevolg niets te maken

hebben met betaalde en onbetaalde arbeid (huishoudelijk werk, zorgverlening, ...), slapen en rusten, en persoonlijke verzorging (eten en drinken (behalve buitenshuis), toilet maken, ...). Hoewel ook de maatschappelijke participatie en de sociale contacten als vormen van vrijetijdsbesteding kunnen worden beschouwd, blijven ze hier buiten beschouwing¹. De sociale netwerken van 75-jarigen werden reeds in het deelrapport 2 besproken (De Groof & Elchardus, 2003).

In tabel 1 wordt de vrijetijdsbesteding van 75-jarigen weergegeven. Op een schaal gaande van nooit tot meer dan één keer per week konden de respondenten aangeven hoe vaak ze aan 15 mogelijke vrijetijdsvormen deelnamen. Gezien het belang van de media ‘televisie’ en ‘geschreven pers’, zeker bij ouderen, werden deze apart bevraagd (zie later). Wegens de ruime verspreiding van de televisie bijvoorbeeld, is het immers weinig zinvol te vragen of de respondenten hier ‘ooit’ wel eens aan meedoen.

TABEL 1: FREQUENTIEVERDELINGEN (VRIJE)TIJDSBESTEDING (IN RIJPERCENTAGES; N= 1439)

	Nooit	Zelden	Maande- lijks	Wekelijks	> 1x/ week
Wandelen of fietsen	30.4	15.1	7.1	20.1	27.2
Andere sporten dan wandelen of fietsen	86.6	5.3	1.6	4.0	2.5
Kaarten of gezelschapsspelen	62.4	10.4	7.4	12.4	7.4
Toneel spelen, volksdansen, koor	95.7	1.6	0.4	1.5	0.8
Knutselen, handwerk	65.8	7.2	6.7	9.7	10.6
Op café of uit eten gaan (ook brasserie en tea-room)	44.6	20.4	17.4	13.7	4.0
Reizen, uitstapjes maken	40.7	34.4	20.0	4.1	0.9
Tuinieren	46.8	8.9	6.0	17.9	20.3
Luisteren naar radio of muziek	13.5	12.1	2.2	9.5	62.7
Boeken lezen	43.6	19.4	6.9	9.0	21.0
Een opleiding of cursus volgen	92.0	3.8	1.5	1.9	0.7
Een computer of het internet gebruiken	93.8	1.3	0.4	1.2	3.2
Herstellingen in huis	53.9	19.7	17.0	5.8	3.5
Winkelen voor genoeg	37.7	16.0	12.2	24.6	9.5
Naar toneel, film, sport en cultuurevenementen gaan	66.8	20.1	10.9	1.6	0.6

Ruim 86% van de 75-jarigen stelt naar radio of muziek te luisteren. Bijna 63% doet dit meer dan één keer per week. Meer dan twee derde van de respondenten wandelt of fietst. Bijna de helft van de 75-jarigen doet dit op wekelijkse basis. Verder merken we dat winkelen ‘voor genoeg’ (buiten de huishoudelijke boodschappen dus), reizen of uitstappen maken, boeken lezen, op café of restaurant gaan, en tuinieren door meer dan de helft tot twee derde van de respondenten wordt verricht. Bekeken op wekelijkse basis,

¹ In het kader van het concept *productive ageing* worden bepaalde vormen van maatschappelijke participatie, zoals het vrijwilligerswerk en de zorgverlening, als onbetaalde arbeid beschouwd. In die zin is het logisch dat we deze aspecten apart hebben behandeld.

houdt 38.2% zich bezig met tuinieren, 34.1% met winkelen en 30% met het lezen van boeken. Op café of uit eten gaan, maar vooral op uitstap of op reis gaan, worden eerder maandelijks tot een paar keer per jaar gedaan.

De activiteiten die het minst in trek zijn bij de 75-jarigen hebben betrekking op meer leeftijdsgebonden activiteiten, zoals het computeren en internetten, het volgen van opleidingen of cursussen, het zelf toneel spelen, in een koor zingen, ..., alsook het sporten (uitgezonderd het wandelen en fietsen). Slechts een 4 à 13% van de respondenten stelt hun vrije tijd met dergelijke zaken te vullen. De overige activiteiten tenslotte bereiken zo'n derde (naar toneel, film, sport- en cultuurevenementen gaan; knutselen, handwerk; kaarten, gezelschapsspelen) tot bijna de helft (herstellingen in huis) van de 75-jarigen.

TABEL 2: PRINCIPALE COMPONENTENANALYSE (VRIJE)TIJDSBESTEDING

	Dim 1	Dim 2
Naar toneel, film, sport en cultuurevenementen gaan	0,642	0,347
Een opleiding of cursus volgen	0,616	-0,047
Reizen en uitstapjes maken	0,596	0,383
Lezen	0,571	0,068
Computeren of internetten	0,565	-0,038
Andere sporten dan wandelen en fietsen	0,348	0,323
Luisteren naar radio of muziek	0,327	0,273
Toneel spelen, (volks)dansen, koor	0,271	0,136
Knutselen of handwerk	0,233	0,200
Tuinieren	-0,033	0,677
Herstellingen in huis	0,092	0,649
Wandelen of fietsen	0,335	0,614
Op café of uit eten gaan (ook brasserie en tea-room)	0,359	0,412
Winkelen voor plezier	0,112	0,369
Kaarten of gezelschapsspelen	0,117	0,341
Eigenwaarde	2.781	1.503
% verklaarde variantie	18.537	10.023

Om na te gaan of zich binnen de vrijetijdsbesteding van de respondenten bepaalde patronen aftekenen, voerden we een principale componentenanalyse uit. Deze leverde twee dimensies op. De eerste dimensie bundelt de meer *actieve* vrijetijdsactiviteiten, gericht op het (verder) ontwikkelen van de competenties van 75-jarigen (lezen, computeren, sporten, cursussen volgen, naar toneel gaan, zelf toneel spelen, reizen of uitstappen maken, enz.). De tweede dimensie handelt eerder over meer *populaire* activiteiten die binnenshuis worden verricht of op meer informele basis (zoals tuinieren, herstellingen in huis, wandelen of fietsen, iets gaan drinken of eten, gaan kaarten, etc). In tegenstelling tot de eerste dimensie stralen de activiteiten van de tweede dimensie een zekere vorm van rust en gelatenheid uit. Vrouwelijke en mannelijke 75-jarigen blijken even vaak aan actieve activiteiten deel te nemen, terwijl de meer populaire activiteiten significant meer door mannen worden verricht (zie tabel 3).

TABEL 3: GEMIDDELDE SCORES OP VRIJETIJDSEBESTEDINGEN, VOLGENS SEKSE

	Mannen	Vrouwen
Actieve en culturele activiteiten (n.s.)	-0.01	0.01
Populaire activiteiten (***)	0.31	-0.26

Significantieniveaus: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; n.s.: niet significant.

Zoals vermeld, bevroegen we het TV-gedrag en het lezen van kranten in aparte vragen. In onderstaande tabel merken we dat nagenoeg alle 75-jarigen naar TV stellen te kijken. Ruim 7% kijkt gemiddeld 1 uur TV per dag. Meer dan een derde van de respondenten zit 2 à 3 uur voor de buis. Meer dan de helft van de 75-jarigen tenslotte stelt 4 uur of meer TV te kijken per dag. In de week spenderen de 75-jarigen gemiddeld 3:42 voor de televisie, in het weekend 3:55. Dit betekent dat ze per week 26:23 al kijkend doorbrengen (er zijn geen significante geslachtsverschillen). Dit maakt duidelijk dat televisie een belangrijke rol speelt in de (vrije)tijdsbesteding van de respondenten. Vorig onderzoek wees ook uit dat het tv-kijken toeneemt met de leeftijd. Uit een onderzoek naar de middenveldparticipatie van Vlamingen in 1998 bleek dat 18-35-jarigen gemiddeld 2.30 uur, 36-55-jarigen 2.50 uur, en 56-75-jarigen 3.50 uur per dag voor de televisie doorbrachten (Elchardus, Hooghe & Smits, 1999).

TABEL 4: AANTAL UREN TV-KIJKEN PER DAG OP WEEK- EN WEEKENDDAGEN (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1414)

Aantal uur	Weekdagen	Weekenddagen
0 uur	1.5	2.3
1 uur	7.4	7.6
2 uur	13.6	13.8
3 uur	23.2	20.0
4 uur	25.9	22.7
5 uur	16.1	15.0
Meer dan 5 uur	12.3	18.6

Naast de gemiddelde tijd besteed aan TV-kijken peilden we ook naar de frequentie van het kijken naar nieuwsuitzendingen. In onderstaande tabel merken we dat de overgrote meerderheid van de 75-jarigen dagelijks naar het nieuws kijkt. Bijna 20% kijkt twee keer per dag, ruim 5% kijkt zelfs meer dan twee maal per dag naar het nieuws op TV.

TABEL 5: KIJKEN NAAR NIEUWSUITZENDINGEN (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1437)

	%
Nooit	1.8
Minder dan wekelijks	2.4
Wekelijks	2.1
Dagelijks	69.0
2 maal per dag	19.3
Meer dan 2 maal per dag	5.4

In tabel 6 wordt aangegeven hoe vaak de respondenten een krant lezen. Nagenoeg 32% stelt nooit een krant ter hand te nemen. Dit betekent dat meer dan twee derde van de 75-jarigen wel eens in een krant bladert. Ruim de helft van hen doet dit dagelijks, 12% op wekelijkse basis.

TABEL 6: LEZEN VAN KRANT (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1447)

	%
Nooit	31.9
Minder dan wekelijks	4.3
Wekelijks	12.0
Dagelijks	51.8

Bij de respondenten die dagelijks de krant lezen, peilden we verder naar de gemiddelde tijd die zij hieraan spenderen. In onderstaande tabel valt te lezen dat meer dan de helft van diegenen die dagelijks een krant lezen daaraan één uur of minder besteedt. Bijna een derde leest één à twee uur in de krant. Ruim 10% spendeert meer dan twee uur per dag aan het lezen van de krant.

TABEL 7: GEMIDDELDE TIJD PER DAG GESPENDEERD AAN LEZEN VAN KRANT (IN KOLOMPERCENTAGES; VALID PERCENTAGES; N=1444)

Aantal uur	%
Een half uur of minder	20.0
Een half uur tot een uur	37.5
Een uur tot anderhalf uur	13.6
Anderhalf uur tot twee uur	18.5
Meer dan twee uur	10.5
NVT (=respondent leest niet elke dag een krant)	49.7

Tot slot gingen we via een princalsanalyse na of er een verband bestaat tussen het kijken van nieuws op TV en het lezen van een krant. In onderstaande tabel zien we dat deze relatie wel degelijk bestaat. Naarmate 75-jarigen regelmatig het nieuws op TV volgen, hebben ze meer kans ook vaak de krant te lezen.

TABEL 8: PRINCALSANALYSE OP FREQUENTIE NIEUWS

	Ladingen
Frequentie lezen van krant	0.762
Frequentie bekijken nieuws op TV	0.728
Eigenwaarde	0.555

In tabel 9 zien we dat we van een continuüm kunnen spreken met aan de ene kant de onverschilligheid tegenover het nieuws, en de andere kant de neiging tot actieve en frequente nieuwsvergaring.

TABEL 9: CATEGORIECOÖRDINATEN FREQUENTIE NIEUWS

Nooit kijken naar nieuws op TV	-4.53
Nooit krant lezen	-1.05
Minder dan wekelijks kijken naar nieuws op TV	-0.99
Minder dan wekelijks krant lezen	-0.42
Wekelijks kijken naar nieuws op TV	-0.17
Dagelijks kijken naar nieuws op TV	-0.05
Wekelijks krant lezen	-0.02
Twee keer per dag kijken naar nieuws op TV	0.41
Dagelijks krant lezen	0.66
Meer dan twee keer per dag kijken naar nieuws op TV	1.35

3 Mediavorkeur

Naast de vrijetijdsbesteding en het effectieve kijk- en leesgedrag, peilden we ook naar de mediavorkeuren van 75-jarigen. Van de mediavorkeur in Vlaanderen werd al vaak vastgesteld dat hij deel uitmaakt van meer omvattende smaakdimensies, waarin een voorkeur voor amusement gepaard gaat met een voorkeur voor commerciële media, terwijl een voorkeur voor de overheidszenders nauwer aanleunt bij een zogenaamd 'cultureel correcte' smaak (Elchardus & Siongers, 2002; Siongers & Stevens, 2002). Vorig onderzoek wees uit dat de mediavorkeur een belangrijke determinant vormt in de verklaring van de waarden van mensen. Meer populaire, sensationele televisie en berichtgeving blijken andere samenhangen met attitudes en gedragingen te vertonen dan minder populaire of sensationele berichtgeving. Zo blijkt een voorkeur voor eerder elitaire media samen te gaan met meer democratische waarden, meer vertrouwen en minder onveiligheidsgevoelens.

In tabel 10 worden de zendervoor- en afkeuren van 75-jarigen weergegeven. De respondenten mochten telkens slechts één beste en slechtste zender opgeven. Tijdens de bevraging werd duidelijk dat sommige 75-jarigen moeilijkheden ondervonden om een beste TV-zender (7.7%) en vooral een slechtste TV-zender (51.7%) op te geven. Meer dan de helft van hen had met andere woorden geen expliciete afkeur van een bepaalde televisiezender. In tabel 10 worden de percentages gegeven met en zonder de categorie 'weet niet' in rekening te brengen.

TABEL 10: BESTE EN SLECHTSTE TV-ZENDER (IN KOLOMPERCENTAGES MET EN ZONDER CATEGORIE 'WEET NIET'; N=1414)

	Beste TV-zender		Slechtste TV-zender	
TV1	35.1	38.0	1.2	2.4
Canvas/Ketnet	6.4	7.0	2.5	5.1
VTM	42.5	46.1	7.8	16.2
Kanaal 2	1.1	1.1	3.7	7.7
VT4	0.3	0.3	19.7	40.8
Regionale zender	0.4	0.4	1.4	2.9
Vitaya	0.2	0.2	5.4	11.3
National Geographic	3.2	3.5	1.1	2.2
Andere	3.2	3.4	5.5	11.4
Weet niet	7.7	/	51.7	/

Wat de zendervoorkeur betreft blijkt duidelijk dat er twee groepen naar voor komen, zij die TV1 als beste zender beschouwen en diegenen die VTM de beste zender achten. Niet minder dan 80% van de 75-jarigen heeft een voorkeur voor TV1 dan wel VTM, voor de openbare dan wel de commerciële omroep dus. De andere zenders genieten minder de voorkeur van de respondenten. Wat de zenderafkeur betreft, zien we dat VT4 duidelijk de kroon spant. Bijna 20% van alle respondenten, en 41% van diegenen die een slechtste zender opgaven, heeft de meeste hekel aan VT4.

In tabel 11 wordt de krantvoorkeur weergegeven. Van de respondenten die wel eens een krant lezen, heeft een vierde een voorkeur voor Het Laatste Nieuws. Daarna volgen Het Nieuwsblad/De Gentenaar, De Gazet van Antwerpen, Het Volk en het Belang van Limburg. De zogenaamd 'betere' of meer 'elitaire' kranten, zoals De Standaard, De Morgen en de Financieel Economische Tijd, kunnen de 75-jarigen veel minder bekoren.

TABEL 11: BESTE KRANT (IN KOLOMPERCENTAGES MET EN ZONDER CATEGORIE 'NVT'; N=1421)

	%	
De Morgen	1.4	2.1
Het Laatste Nieuws	16.7	24.8
Het Nieuwsblad/ De Gentenaar	11.9	17.6
De Standaard	3.6	5.3
De Gazet van Antwerpen	11.6	17.3
Het Volk	8.1	12.1
Belang van Limburg	7.8	11.5
Financieel Economische Tijd	0.7	1.0
Andere	5.7	8.4
NVT (=respondent leest nooit een krant)	32.5	/

De informatie over de mediavorkeuren probeerden we te synthetiseren door middel van een princalsanalyse. Deze analyse brengt één dimensie aan het licht (tabel 12). Dit betekent dat er een verband bestaat tussen de voorkeuren voor televisiezenders en kranten.

TABEL 12: PRINCALSANALYSE OP MEDIAVOORKEUR

	Ladingen
Zendervoorkeur	0.889
Zenderafkeur	0.806
Krantenvoorkeur	0.551
Eigenwaarde	0.581

In tabel 13 zien we dat de ene, positieve zijde van het continuüm de meer elitaire mediavorkeur (beste krant *De Morgen*, slechtste zender *VTM*, beste zender *Canvas*, beste krant *De Standaard*, etc.) weergeeft, en de andere kant de meer populaire mediavorkeur (slechtste zender *TV1*, beste zender *VT4*, slechtste zender *National Geographic*, slechtste zender *Canvas*, ...). De media worden dus geëvalueerd op de mate waarin ze 'kritisch', 'intellectueel' of 'informatief' dan wel 'populair', 'amuserend' of 'ontspannend' zijn. Net zoals in onderzoek bij jongeren en volwassenen naar voor kwam, is dit een aanwijzing van de segmentering van het medialandschap in Vlaanderen (zie Elchardus & Glorieux, 2002).

TABEL 13: CATEGORIECOÖRDINATEN MEDIAVOORKEUR

Beste krant: De Morgen	2.28
Slechtste zender: VTM	2.26
Beste zender: Canvas/Ketnet	2.05
Beste krant: De Standaard	1.81
Beste zender: regionale zender	1.43
Beste krant:: Financieel Economische Tijd	1.20
Slechtste zender: VT4	0.75
Beste zender: TV1	0.68
Slechtste zender: Kanaal 2	0.36
Beste krant: Het Nieuwsblad/ De Gentenaar	0.29
Slechtste zender: regionale zender	0.21
Beste zender: National Geographic	0.19
Beste krant: Gazet van Antwerpen	0.05
Slechtste zender: Vitaya	0.03
Beste zender: Kanaal 2	-0.01
Beste krant:: Belang van Limburg	-0.14
Beste krant: Het Laatste Nieuws	-0.21
Beste zender: Vitaya	-0.47
Beste krant: Het Volk	-0.49
Slechtste zender: Weet niet	-0.50
Beste zender: Andere	-0.64
Slechtste zender: Andere	-0.74
Beste zender: VTM	-0.81
Beste krant: Andere	-0.84
Beste zender: Weet niet	-0.90
Slechtste zender: TV1	-0.93
Beste zender: VT4	-0.94
Slechtste zender: National Geographic	-0.97
Slechtste zender: Canvas/Ketnet	-1.20

4 Tijdsstructurering

Tot slot stelden we de respondenten ook een aantal vragen over hun tijdsstructurering. Een van de functies van arbeid is dat hij tijdsstructurerend werkt. De deelname aan het arbeidsproces brengt structuur aan in de tijdsbesteding van mensen. Werklozen hebben bijvoorbeeld vaak problemen met het omgaan met de massa ongebonden tijd. Na de pensionering komt men terecht in een vergelijkbare situatie en dient men (nieuwe) structuur te brengen in de 'vrije' tijd. Onderzoek wees uit dat de gepensioneerde de tijdsordening van de tewerkgestelden volgt. Op die manier fungeert arbeid ook voor niet-tewerkgestelden als een *Zeitgeber* (Elchardus & Glorieux, 1989; Glorieux, 1995; Vandeweyer & Glorieux, 2003). Om een idee te krijgen van de tijdsstructurering van 75-jarigen, vroegen we de respondenten in welke mate ze structuur in hun dagindeling legden en of ze voor- en afkeuren hadden voor bepaalde dagen in de week.

TABEL 14: STAAT RESPONDENT IN DE WEEK OP HETZELFDE UUR OP EN EET HIJ/ZIJ 'S MIDDAGS OP HETZELFDE UUR? (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1442)

	Opstaan	Middageten
Neen, geen vast uur	13.4	6.6
Neen, het kan variëren tot op één uur na	10.7	6.2
Ja, ongeveer, op een kwartiertje tot een half uur na	42.2	41.8
Ja, op 5 minuten na	33.6	45.3

De respondenten blijken duidelijk vaste patronen te hebben. Drie vierde van de 75-jarigen staat elke dag (ongeveer) op hetzelfde uur op, bijna 90% eet 's middags (ongeveer) op hetzelfde tijdstip. Slechts 13.4% en 6.6% van de respondenten stelt geen vaste uren te hebben om op te staan respectievelijk het middageten te nuttigen. Hoewel de 75-jarigen (nagenoeg) geen (arbeids)verplichtingen hebben, en ze dus geen vaste uren hebben waarop ze dienen op te staan en te eten, blijken ze wel een zeer regelmatig leven te leiden, met vaste tijdsstructuren.

TABEL 15: ZIJN ER BEPAALDE DINGEN DIE DOOR RESPONDENT OP VASTE DAGEN WORDEN GEDAAN? (IN PERCENTAGES; N=1426)

	Ja
Vaste dagen voor bepaalde activiteiten (bv. strijken, kookles, kaarten, uit eten)	41.3

Uit tabel 15 kunnen we verder afleiden dat meer dan twee vijfde van de respondenten bepaalde activiteiten (zoals bv. bepaalde huishoudelijke taken of specifieke vrijetijdsactiviteiten) steeds op dezelfde dag verrichten. De meerderheid van de 75-jarigen stelt evenwel geen dergelijke vaste patronen of gebruiken te hebben.

TABEL 16: HEEFT RESPONDENT EEN AANGENAAMSTE DAG (IN PERCENTAGES MET EN ZONDER CATEGORIE 'NEEN'; N=1320)

	%	%
Ja, de maandag	2.9	8.6
Ja, de dinsdag	3.2	9.5
Ja, de woensdag	2.8	8.2
Ja, de donderdag	3.5	10.3
Ja, de vrijdag	2.0	6.0
Ja, de zaterdag	5.6	16.6
Ja, de zondag	13.9	40.8
Neen	66.0	/

Twee derde van de 75-jarigen stelt geen dag in de week aangenamer te vinden dan andere dagen. Van diegenen die wel een aangenaamste dag opgaven, blijkt dit in ruim 40% van de gevallen om de zondag te gaan. Wellicht heeft dit te maken met het kerk- en familiebezoek dat traditioneel op zondag plaatsvindt. Meer dan 16% prefereert de zaterdag, zo'n 6 à 10% heeft een voorkeur voor een weekday. Vaak blijkt dit de dag te zijn waarop de wekelijkse markt valt.

TABEL 17: HEEFT RESPONDENT EEN VERVELENDSTE DAG (IN PERCENTAGES MET EN ZONDER CATEGORIE 'NEEN'; N=1335)

	%	%
Ja, de maandag	3.4	17.8
Ja, de dinsdag	0.8	4.3
Ja, de woensdag	1.0	5.4
Ja, de donderdag	1.2	6.3
Ja, de vrijdag	3.5	18.5
Ja, de zaterdag	0.8	4.2
Ja, de zondag	8.3	43.4
Neen	80.9	/

Terwijl een derde van de 75-jarigen een duidelijke voorkeur heeft voor een welbepaalde dag, blijkt slechts een vijfde van de respondenten een vervelendste dag aan te kunnen stippen. Van de respondenten die een afkeur voor een bepaalde dag uitten, blijkt dit het vaakst om de zondag te gaan. Terwijl sommige respondenten (zo'n 14% van alle 75-jarigen) net de zondag het leukst vonden, vindt ruim 8% de zondag de minst aangename dag van de week. Misschien kunnen deze respondenten niet van een wekelijks zondagbezoek van de familie genieten. Verder worden ook de vrijdag en de maandag door een deel van de respondenten minder positief beoordeeld. Maandag wasdag, vrijdag kuisdag, een verband? ²

² Tijdsbudgetonderzoek wees uit dat (vrouwelijke) ouderen vooral huishoudelijk werk verrichten op maandag en vrijdag (Houben, Mortelmans, et al., 2002).

TABEL 18: PRINCALSANALYSE TIJDSSTRUCTURERING

Vaste uren opstaan in de week	0.701
Vaste uren 's middags eten in de week	0.671
Vaste dagen voor bepaalde activiteiten	0.505
Heeft een aangenaamste dag	0.451
Heeft een vervelendste dag	0.360
Eigenwaarde	0.301

Om na te gaan of er een bepaalde samenhang bestaat tussen de net besproken aspecten, voerden we een princalsanalyse uit. Deze analyse resulteert in een eendimensionale oplossing (tabel 18)³. 75-jarigen die op vaste uren opstaan en eten, hebben ook meer kans vaste dagen te hebben voor bepaalde activiteiten, alsook een voorkeur dan wel afkeur te hebben voor bepaalde dagen in de week. De categoriecoördinaten van de oorspronkelijke categorieën op deze dimensie, weergegeven in tabel 19, geven ons een duidelijker beeld van de samenhang.

TABEL 19: CATEGORIECOÖRDINATEN PRINCALSANALYSE TIJDSSTRUCTURERING

Heeft geen vast uur om 's middags te eten in de week	-1.73
Heeft geen vast uur om op te staan in de week	-1.23
Heeft geen vaste dagen voor bepaalde activiteiten	-0.43
Heeft geen aangenaamste dag	-0.34
Heeft geen vervelendste dag	-0.16
Heeft een vast uur om 's middags te eten in de week	0.27
Heeft een vast uur om op te staan in de week	0.40
Heeft vaste dagen voor bepaalde activiteiten	0.60
Heeft een aangenaamste dag	0.65
Heeft een vervelendste dag	0.70

De ene kant van de dimensie geeft duidelijk de vaste tijdsstructering weer, de routine in de dagelijkse activiteiten, en de andere kant de meer losse tijdsstructering.

³ Het al dan niet hebben van een vervelendste dag laadt minder goed op deze dimensie dan de andere aspecten. Niettemin besloten we dit toch op te nemen, omdat we als richtlijn gebruiken dat een variabele mag worden opgenomen als haar lading groter is dan de hoogste lading gedeeld door 2 ($0.701/2=0.351$). De lading van het hebben van een vervelendste dag is 0.360, dus net iets hoger dan 0.351.

5 Bibliografie

- Coleman, D. (1993). Leisure based social support, leisure dispositions and health. In: *Journal of Leisure Research*, 25: 350-361.
- Cumming, E. & W. E. Henry (1961). *Growing old: The process of disengagement*. New York, Basic Books, Inc.
- De Groof, S. & M. Elchardus (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 1: Welzijn*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.
- De Groof, S. & M. Elchardus (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 2: Sociale netwerken*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.
- Dupuis, S. L. & B. J. Smale (1995). An examination of relationship between psychological well-being and depression and leisure activity participation among older adults. In: *Society and Leisure*, 18 (1): 67-92.
- Elchardus, M. & Faelens, A. (2003). *Technisch verslag bij het onderzoek naar effecten langdurige pensionering. Veldwerk en responsanalyse*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & J. Cohen (2003). *Gedrag en verwachtingen in verband met het einde van de loopbaan. Deelrapport 2. De levensloop en de pensioentransitie in België*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & I. Glorieux (1989). De ontwrichting van het levensritme: De effecten van werk en werkloosheid. In: *Mens en Maatschappij*, 2: 115-141.
- Elchardus, M. & I. Glorieux (2002). *De symbolische samenleving*. Tielt, Lannoo.
- Elchardus, M., M. Hooghe & W. Smits (1999). *Participatie in Vlaanderen. Beschrijving van de deelname aan het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk in Vlaanderen*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/Onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & J. Siongers (2002). Cultuurpraktijk van de ouders en de schoolloopbaan van de kinderen. In: Elchardus, M. & Glorieux, I. *De symbolische samenleving*. Tielt, Lannoo: 241-261.
- Gauthier, A. H. & T. M. Smeeding (2000). *Patterns of time use of people aged 55 to 64 years old: Some cross-national comparisons*. New York, Center for Policy Research/ Syracuse University.
- Geerts, C., Horckmans, T. & Ponjaert-Kristoffersen, I. (1998). *Meisjes van 50. Een sociaal en psychologisch portret van vrouwen in de middenleeftijd*. Leuven/Amersfoort, Acco.

Glorieux, I. (1995). *Arbeid als zingever. Een onderzoek naar de betekenis van arbeid in het leven van mannen en vrouwen*. Brussel, VUBPress.

Herzog, A. R., M. M. Franks, H. R. Markus & D. Holmberg (1998). Activities and well-being in older age: Effects of self-concept and educational attainment. In: *Psychology and Aging*, 13 (2): 179-185.

Houben, M., D. Mortelmans, T. Jacobs & L. Vanden Boer (2002). *(Vrije)tijdsbesteding van Vlaamse ouderen*. Paper gepresenteerd op de 10e sociaal-wetenschappelijke studiedagen, Amsterdam, Nederland, 30-31 mei 2002.

Kelly, J. R. (1993). *Activity and aging*. Newbury Park, CA, Sage.

Siongers, J. & F. Stevens (2002). Esthetica voor gevorderden. Over smaken en mediavorkeuren. In: Elchardus, M. & Glorieux, I. *De symbolische samenleving*. Tiel, Lannoo: 53-84.

Timmermans, J. M. (1997). *Rapportage ouderen 1996*. Den Haag, Sociaal Cultureel Planbureau.

Vandeweyer, J. & I. Glorieux (2003). *Collective rhythm or social segregation? About time structures and social contacts of people withdrawn from the labor market*. Paper presented at the 6th Conference of the European Association of Sociology, 'Ageing Societies, New Sociology', Murcia, Spain, September 23-26, 2003.

6 Bijlage: Korte beschrijving van het onderzoek

De resultaten zijn gebaseerd op een grootschalig onderzoek naar de leefsituatie van Vlaamse 75-jarigen (zie Elchardus & Faelens, 2003). Deze studie is het resultaat van een samenwerking tussen de onderzoeksgroep TOR (vakgroep Sociologie, VUB) (Prof. Dr. M. Elchardus, Prof. Dr. I. Glorieux, S. De Groof en A. Faelens), de onderzoeksgroep Ontwikkelings- en Levensloopspsychologie (vakgroep Psychologie, VUB) (Prof. Dr. I. Ponjaert-Kristoffersen en Prof. Dr. D. Verté) en de Vakgroep Menselijke Ecologie (vakgroep Sociaal Medische wetenschappen VUB) (Prof. Dr. J. Bernheim) in het kader van een geconcentreerde onderzoeksactie. De gegevens werden verzameld middels een random bloksteekproef getrokken in 69 gemeentes. De dataverzameling liep van 7 januari tot 15 augustus 2002, door middel van *face-to-face*-interviews afgenomen door daartoe speciaal opgeleide enquêteurs. In het totaal werden 1456 bruikbare interviews van 75-jarigen afgenomen. De respons bedroeg 67%.